

СОРТ РОСЛИН – ОБ’ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Гребенюк І. В.

Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр’єва НААН

Матвієць В. Г.

Прикарпатська ДСГДС ІСГ Карпатського регіону НААН

В статті розкрито правові засади захисту прав на сорти рослин як об’єктів права інтелектуальної власності. Показано систему укладання договорів на використання об’єкта права інтелектуальної власності, види ліцензійних платежів. Доведено, що неправомірне використання сорту не лише порушує права конкретного правовласника, а й має серйозні наслідки для суспільства в цілому.

Ключові слова: об’єкт права інтелектуальної власності, сорт рослин, патент, ліцензія, свідоцтво про державну реєстрацію, авторське свідоцтво

На сьогоднішній день конкурентоспроможність у вітчизняному аграрному секторі неможлива без підтримки інтелектуальної діяльності вчених-селекціонерів. Курс України на інтеграцію в ЄС, а також членство в СОТ передбачають охорону прав на сорти рослин. На жаль, у нашій країні споживачі нерідко продають і використовують для сівби насіння та вивозять за межі України матеріальний носій без дозволу власника сорту. Таке неправомірне використання сорту порушує не лише права правовласника, а й наукову співпрацю нашої держави з іншими країнами світу. Адже збитки власників сортів від неправомірного їх використання у світі становлять близько 3–5 %, тоді як у країнах СНД – до 30 % і вище.

Мета дослідження. Провести аналіз правових засад захисту прав на сорти рослин, використання сорту як об’єкта права інтелектуальної власності.

Матеріал та методи дослідження. При проведенні дослідження використано методи аналізу і синтезу, що базувалися на системному підході. Теоретико-методологічну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти України.

Результати дослідження. Майнові і особисті немайнові відносини, що виникають у зв’язку з набуттям, здійсненням та захистом прав на сорти рослин, регулюють Цивільний Кодекс [1] і Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» [2] (далі – Закон). Відповідно до цього право інтелектуальної власності на сорт рослин становлять: особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені державною реєстрацією; майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідчені патентом та майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, засвідчене державною реєстрацією (ст. 485 Закону).

Права та обов’язки, пов’язані з сортом рослин, регулюються розділом IV Закону. Так, за статтею 37 Закону від дати державної реєстрації сорту автор набуває особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин. Права автора не відчужуються, не передаються та діють безстроково. У 2015 році селекціонери Інституту рослинництва отримали авторські свідоцтва на 50 сортів та гібридів рослин (кукурудза цукрова – 3 авторських свідоцтва, тритикале озиме – 4, сояшник однорічний – 4, соя культурна – 1, батьківські компоненти сояшника – 13, кукурудза звичайна – 3, батьківські компоненти кукурудзи звичайної – 7, тритикале яре – 3, горох – 2, пшениця м’яка яра – 1, пшениця тверда яра – 1, пшениця м’яка озима – 1, пшениця полба звичайна – 1, батьківські компоненти жита озимого – 6), занесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні.

Згідно ст. 39 Закону майновими правами інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідченими патентом на сорт рослин, є право володільця патенту на використання власного сорту і на дозвіл (видавши ліцензію на використання ОПВ) чи заборону використання сорту іншими особами. Виключне право власника сорту полягає в тому, що ніхто без дозволу володільця патенту не зможе здійснювати виробництво або відтворення посадкового матеріалу з метою розмноження, продаж або інший комерційний обіг, вивезення за межі митної території України.

Право на поширення сорту в Україні згідно зі статтею 38 Закону виникає з дати ухвалення рішення про державну реєстрацію майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту. Сорти, що не внесено до Реєстру сортів, заборонено поширювати в Україні.

Станом на 29.07.2015 р. в Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні на 2015 р. занесені 283 селекційні розробки Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН, з них – 28 сортів та гібридів в 2015 році (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість сортів селекції IP ім. В. Я. Юр'єва НААН в Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення в Україні на 2015 рік

Культура	Кількість сортів, всього	З них занесено в 2015 р.
Пшениця м'яка озима	14	2
Пшениця м'яка яра	3	–
Пшениця тверда озима	1	–
Пшениця тверда яра	6	–
Жито озиме	7	–
Жито озиме (батьківські компоненти)	6	3
Тритикале озиме	10	1
Тритикале яре	10	2
Ячмінь ярий	12	–
Кукурудза звичайна	32	2
Кукурудза звичайна (батьківські компоненти)	48	3
Горох посівний	12	1
Квасоля звичайна	2	–
Просо посівне	6	–
Соняшник однорічний	52	6
Соняшник однорічний (батьківські компоненти)	43	6
Пшениця полба звичайна	1	1
Соя культурна	10	1
Кукурудза розлусна	1	–
Кукурудза цукрова	7	–
Всього	283	28

Захист прав інтелектуальної власності регулює відносини між власником об'єкта інтелектуальної власності та його споживачем. Відповідно до вимог частини III Угоди TRIPS (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності) країни-учасниці зобов'язуються забезпечити на своїй території процедури, що дозволяють запобігати порушенню законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності. За ст. 41 Угоди TRIPS законодавство кожної країни повинно мати норми, які дозволяли б протидіяти будь-яким порушенням прав інтелектуальної власності за допомогою адміністративних процедур, цивільно-правових способів, а також карних процедур і штрафів до порушників [3].

Захист державою прав інтелектуальної власності на сорт рослин забезпечує розвиток аграрної науки та створення нового селекційного досягнення через матеріальну підтримку селекціонерів (виплата роялті), створення цивілізованого ринкового середовища,

сприятливих умов для трансферу нових сортів, поширення інформації про сорти рослин, як об'єкта права інтелектуальної власності (ОПВ).

Відповідно до ст. 40 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» власник сорту має право передати свої майнові права інтелектуальної власності повністю або частково іншій особі на підставі договору. Продаж прав у повному обсязі здебільшого проводиться через договір передачі виключних майнових прав інтелектуальної власності. За договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності (ст. 1113 ЦКУ) одна сторона (особа, що має виключні майнові права) передає другій стороні частково або у повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах (продаж патенту). За загальною характеристикою він є двостороннім, реальним і відплатним. На відміну від ліцензійного договору, цей договір передбачає передання всіх або частини виключних майнових прав інтелектуальної власності особою, якій такі права належать, іншій особі. Договір про передання виключних прав передбачає безповоротне передання (відчуження) виключних майнових прав інтелектуальної власності.

В Інституті рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН відпрацьована система укладання договорів на використання об'єктів права інтелектуальної власності залежно від виду ОПВ (сорт, гібрид, батьківські компоненти) та розроблені механізми контролю за їх виконанням. При цьому авторам даного ОПВ виплачується винагорода. Доля участі авторів у створенні сорту рослин встановлюється Угодою між авторами та погоджується Вченою радою інституту. Авторами запропоновано диференційований підхід до визначення розміру роялті залежно від цілі використання (на насіння для реалізації 100 % ставка роялті; на насіння для власних потреб – 50 % та на товарні цілі – 30 %).

Договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності укладається лише в письмовій формі на термін не більший за термін чинності виключного майнового права на визначений у договорі ОПВ. У разі недотримання письмової форми такий договір, згідно із Цивільним кодексом України, є нечинним [1]. Крім того, за згодою ліцензіара, наданою в письмовій формі, ліцензіат може видавати письмове повноваження на використання ОПВ іншій особі, тобто надавати субліцензію.

Договори на передачу невиключного права на використання сортів рослин укладають на один або два роки. Триваліший термін ускладнюється через низьку правову дисципліну деяких споживачів, які, купивши насіння, або не поспішають з оплатою поточних ліцензійних платежів, використовуючи вирощений за ліцензією продукт у власних цілях, або взагалі нічого не платять за право використання сорту. У разі порушення ліцензіатом встановленого договором терміну початку використання ОПВ, а також несплати встановленого договором початкового платежу ліцензіар може відмовитися від ліцензійного договору.

У ліцензійному договорі зазначається, які права на використання об'єкту права інтелектуальної власності надаються ліцензіату. Також обов'язково мають бути викладені умови, визначені частиною 3 статті 1109 Цивільного кодексу України [1], зокрема: вид ліцензії, розмір, порядок і терміни виплати винагороди за використання ОПВ, сфера використання ОПВ (конкретні права, що надаються за договором, способи використання об'єкта договору, територія та термін дії прав тощо). Якщо вид ліцензії не зазначено у договорі, то вважається що це невиключна ліцензія.

Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності по обсягу права буває *виключна* (письмове повноваження, видане лише одному ліцензіату, що виключає можливість використання ліцензіаром ОПВ у сфері, обмеженій цією ліцензією), *одиночна* (письмове повноваження, видане лише одному ліцензіату, що не виключає можливість використання ліцензіаром ОПВ у сфері, обмеженій цією ліцензією), *невиключна* (письмове повноваження, що не виключає можливості використання ліцензіаром ОПВ у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері). За даними лабораторії координації роботи з науково-методичними центрами та головними галузевими науковими установами Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН за перше півріччя 2015 року заключено 191 ліцензійний договір на невиключне право використання сортів рослин селекції інституту.

Ліцензійні платежі є *одноразовими* або *паушальними* (фіксовані суми виплачувані як одноразово, так і частинами, але обов'язково на початковій стадії дії ліцензійного договору); *роялті* (періодичні відрахування ліцензіата на користь ліцензіара протягом усього терміну дії ліцензії); *комбіновані платежі* (виплата ліцензіару ліцензіатом первинного фіксованого платежу до початку виробництва та збуту ліцензійної продукції з подальшою виплатою залишку розрахункової ціни ліцензії як роялті після того, як буде налагоджено виробництво ліцензійної продукції). Комбіновані платежі найбільш поширені та дають можливість ліцензіару отримувати відрахування від реального доходу ліцензіата протягом усього терміну дії ліцензійного договору. Ціна ліцензії буде середньою і є найбільш сприйнятливою для обох сторін.

В Україні відносно сорту рослин як об'єкта права інтелектуальної власності правовласники використовують за видами ліцензійних платежів і базою роялті основні два типи ліцензійних договорів. Перший – це одноразовий платіж в розмірі 20–35 % від вартості наданого насіння (*гібриди і батьківські компоненти кукурудзи та соняшнику*); другий – комбінований платіж, який складається з одноразового платежу в розмірі 3–12 % від вартості наданого насіння та роялті в розмірі від 2 % до 12 % від продажної ціни залежно від категорії отриманого і (або) реалізованого насіння (*решта польових культур*).

Порушення прав на сорт рослин як об'єкт права інтелектуальної власності – це незаконне використання або привласнення авторства ОПВ, тягне за собою відповідальність, встановлену ст. 53–55 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» [4].

Кожна особа, відповідно до статті 16 Цивільного кодексу та вищезазначених статей Закону, має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності.

Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про:

- 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності (Митний кодекс України, ст. 74) [5];
- 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності та знищення таких товарів;
- 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;
- 5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання ОПВ. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;
- 6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Якщо матеріальна шкода задана у великому розмірі, то згідно ст. 177 Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність, а саме штраф від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з конфіскацією та знищенням відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення. Якщо дії вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою – караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого та з конфіскацією та знищенням відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувалися для її виготовлення [6].

До речі, випадки застосування штрафів непоодинокі. Наприклад, у 2008 році Вищим Господарським Судом України розглядалася касаційна скарга СТОВ «ЛугАгроДар»

до дочірнього підприємства «Райз-Агросервіс» про визнання договору купівлі-продажу від 02.09.2003 р. № 1043914 недійсним [7]. Суть справи полягала в тому, що під час укладання та виконання зазначеного договору відповідач продав позивачу насіння пшениці сортів Віта, Єрмак і Краснодарська 99, які не внесені в Реєстр сортів рослин України, а також насіння пшениці Українка одеська без ліцензійного договору з власником сорту. Оскільки діями сторін порушено вимоги Законів України «Про насіння і садивний матеріал» і «Про охорону прав на сорти рослин», тому договір № 1043914 і додатки до нього в частині купівлі-продажу насіння пшениці сортів Віта, Краснодарська 99, Єрмак й Українка одеська визнані господарським судом недійсними. Крім того, суд правомірно врахував, що за відсутності дозволів на продаж насіння спірних сортів пшениці вартість отриманого товару обчислюється не як за насіння, а як за зерно.

Висновки. Сорт рослин є специфічним об'єктом права інтелектуальної власності. Сьогодні сорт має бути захищеним усіма видами прав. Тому у галузі набуття та реалізації прав на сорти рослин в Україні працює державна система охорони прав на сорти рослин, яка базується на законодавстві України. Прийняті нормативно-правові акти дозволяють забезпечувати державний контроль та нагляд за дотриманням суб'єктами господарювання всіх форм власності вимог з охорони прав на сорти рослин.

Хочеться наголосити, що від гри за правилами на ринку виграють усі учасники: власники ОПВ отримують інвестиції в розвиток наукових досліджень зі створення нових, досконаліших сортів; автори сорту рослин за свою інтелектуальну працю – матеріальну винагороду, а споживачі, використовуючи якісний товар (сорт рослин), гарантовано отримують прибуток.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – 461 с.
2. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 № 3116-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 (Угода TRIPS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Збірник нормативно-правових актів з питань охорони прав на сорти рослин / [В. В. Волкодав, А. М. Бочкар'єв, О. М. Гончар та ін]. – К. : Алефа, 2005. – С. 33–41.
5. Митний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
6. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
7. Постанова Вищого господарського суду України № 14/10пд, від 27.07.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vgsu.arbitr.gov.ua>

References

1. The Civil Code of Ukraine to 16.01.2003 № 435-IV. Ofitsiyniy visnik Ukrayiny. 2003. 11. 461.
2. The law of Ukraine «On the Protection of Plant Varieties» to 21.04.1993 № 3116-XII. Elektronniy resurs. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights to 15.04.1994. Elektronniy resurs. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Volkodav VV., Bochkarov AM, Gonchar O M. et al. Collection of regulations on the protection of plant variety rights. Kyiv : Alefa. 2005. 33–41.
5. Customs Code of Ukraine. Elektronniy resurs. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
6. Criminal Code of Ukraine. Elektronniy resurs. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
7. Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine № 14/10 to 27.07.2005. Elektronniy resurs. <http://www.vgsu.arbitr.gov.ua>

СОРТ РАСТЕНИЙ – ОБЪЕКТ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Гребенюк И. В.

Институт растениеводства им. В. Я. Юрьева НААН

Матвиец В. Г.

Прикарпатская государственная сельскохозяйственная опытная станция
Института сельского хозяйства Карпатского региона НААН

Ключевые слова: объект права интеллектуальной собственности, сорт растений, лицензия, свидетельство о государственной регистрации, авторское свидетельство

Провозглашенный Украиной курс на интеграцию в ЕС, а также членство в МОТ предусматривает защиту прав на объекты интеллектуальной собственности, в том числе и сортов растений. В статье показаны правовые основы защиты прав на сорта растений как объектов права интеллектуальной собственности, системы заключения договоров на использование объекта права интеллектуальной собственности, виды лицензионных платежей.

Цель. Анализ правовых основ защиты прав на сорта растений, использование сорта как объекта права интеллектуальной собственности.

Методика. Исследование проводили с использованием методов анализа и синтеза, которые основывались на системном подходе. Теоретико-методологическую базу исследований составляли законодательные и нормативно-правовые акты Украины.

Результаты. В статье раскрыты правовые основы защиты прав на сорта растений. Законодательством Украины определены такие виды прав интеллектуальной собственности на сорт растений: личные неимущественные права интеллектуальной собственности на сорт растений, заверенные государственной регистрацией; имущественное право интеллектуальной собственности на сорт растений, заверенное патентом; имущественное право интеллектуальной собственности на распространение на сорт растений, заверенное государственной регистрацией.

В 2015 году селекционеры Института растениеводства им. В. Я. Юрьева НААН получили авторские свидетельства на 50 сортов и гибридов. В государственный реестр сортов растений, пригодных к распространению в Украине на 2015 год занесены 283 селекционные разработки института, из них 28 – в 2015 году, что дает возможность распространять на территории Украины сорта и гибриды селекции института растениеводства им. В. Я. Юрьева НААН. Разработанная в институте система заключения договоров на использование объектов права интеллектуальной собственности в зависимости от вида ОПИВ дает возможность выплачивать авторам данного ОПИВ вознаграждение (роялти).

Выводы. Сорт растений – специфический объект права интеллектуальной собственности, который должен быть защищен всеми видами прав. Принятые нормативно-правовые акты позволяют обеспечивать государственный контроль соблюдения субъектами хозяйствования всех форм собственности требований по охране прав на сорта растений. От этого на рынке выигрывают все участники: собственники объектов права интеллектуальной собственности получают инвестиции для развития научных исследований по созданию новых, более совершенных сортов; авторы сорта за свой интеллектуальный труд – материальное вознаграждение, а потребители от использования качественного товара (сорт растений) – гарантию на получение прибыли.

PLANT VARIETY – AN OBJECT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT

Grebenyuk IV

Plant Production Institute nd. a V.Ya. Yuryev of NAAS

Matviets VG

Carpathian State Agricultural Experimental Station
Institute of Agriculture of Carpathian region NAAS

Keywords: object of intellectual property right, plant variety, license, certificate of state registration, certificate of authorship

Policy of integration into the EU declared by Ukraine as well as membership in the ILO provides for protection of intellectual property rights, including plant varieties. The paper shows legal principles for the protection of rights to plant varieties as intellectual property, systems of execution of contracts for use of intellectual property, types of royalties.

Goal. Analysis of the legal bases for protection of rights to plant varieties, use of a variety as an object of intellectual property right.

Methods. The study was conducted with by methods of analysis and synthesis, which are based on the systematic approach. Legislative and normative-legal acts of Ukraine made up the theoretical and methodological basis of the research.

Results. The article describes the legal principles for protection of rights to plant varieties. The Ukrainian legislation defined the following types of intellectual property rights to a plant variety: personal non-property right to a plant variety; right certified by the state registration; patented intellectual property right to a plant variety; state registration-certified intellectual property right to dissemination of a plant variety.

In 2015, breeders of the Plant Production Institute nd. a V.Ya. Yuryev of NAAS received certificates of authorship for 50 varieties and hybrids. As for 2015, 283 breeding projects of the institute have been listed in the State Register of Plant Varieties suitable for dissemination in Ukraine; 28 of them were listed in 2015, which enables disseminating varieties and hybrids bred at the Plant Production Institute nd. a V.Ya. Yuryev of NAAS in the territory of Ukraine. The developed at the institute system of execution of contracts for use of intellectual property objects, depending on IPR type, enables paying a fee (royalty) to the authors of this intellectual property.

Conclusions. A plant variety – a specific object of intellectual property that must be protected by all kinds of rights. The passed statutory and regulatory acts provide the governmental control to ensure that economic entities of all forms of ownership comply with the requirements for protection of rights to plant varieties. All participants in the market benefit from this: owners of intellectual property receive investments for research and development of new improved varieties; authors of varieties financially gain from their intellectual work; and consumers have guarantee of profit from use of a top-quality product (plant variety).